

УДК 37(477)

ПЕДАГОГІЧНІ ПОГЛЯДИ НА ПІДГОТОВКУ ВЧИТЕЛІВ ВИКЛАДАЧІВ ПОЛТАВСЬКОЇ ДУХОВНОЇ СЕМІНАРІЇ (І. І. СЛУЧЕВСЬКИЙ, П. С. ПОПОВ)

Тонконог І.В.

Київський національний торговельно-економічний університет

Предмет дослідження автора – питання професійної підготовки вчителя, вимог до його особистісних та професійних якостей, необхідності наявності в нього загальнолюдських та професійних якостей, які обстоювали викладачі Полтавської духовної семінарії І.І. Случевський, П.С. Попов. Викладачі семінарії визначили умови, за яких повинна відбуватися професійна підготовка педагога: наявність свободи в здійсненні педагогічної діяльності; озброєння психолого-педагогічними, методичними та фаховими знаннями, вміннями та навичками майбутнього педагога; оволодіння кращими ідеями вітчизняних і зарубіжних психологів, педагогів, філософів щодо підготовки вчителя; існування вчительських бібліотек та педагогічних музеїв як засобу самоосвіти. Напрями професійної підготовки, висунуті діячами освіти Полтавщини, які не втрачають актуальності на сучасному етапі: підвищення кваліфікації педагогічних кадрів (вивчення викладачами педагогічного досвіду, ознайомлення з найновішими досягненнями науки і техніки, технології і перспективи їх розвитку; розробка навчально-методичних матеріалів, призначених для використання при підготовці вчителів). Автор доводить, що викладачі семінарії у своїх педагогічних поглядах на професійну підготовку вчителя спирались на ідеї К.Д. Ушинського.

Ключові слова: вчитель, професійна підготовка, педагогічна діяльність, педагогічна практика.

Постановка проблеми. Парадигма сучасної освіти, орієнтована на вияв індивідуальності суб'єктів педагогічної взаємодії, вимагає від особистості педагога ґрунтовної теоретичної підготовки, соціальної зрілості, розвитку його творчого потенціалу.

Однак, яка показує практика, навчальний процес у педагогічному виші не створює масштабного простору для самореалізації творчої індивідуальності особистості майбутнього вчителя.

Перевантаження студентів обсягом навчального матеріалу, недостатній розвиток у них навичок самостійної творчої діяльності, зниження відповідальності за результати своєї праці, недостатня реалізація компетентнісного підходу призводить до несформованості у студентів необхідних компетенцій, часом – до психологічної неготовності до педагогічної діяльності.

У зв'язку з цим одним з актуальних завдань є розробка сучасної концепції цілісної підготов-

ки вчителів, яка б поєднувалася з інноваційними процесами, що відбуваються у вищій освіті, була створена з урахуванням історичного досвіду й теоретичних основ, які ґрунтуються на кращих ідеях учених, педагогів, громадських діячів, які працювали в різні історичні періоди розвитку нашої держави.

Важливу роль в оновленні змісту професійної підготовки вчителя, підвищення його фахового рівня відіграє звернення не лише до інноваційних здобутків розвитку сучасної світової теорії та практики освіти, а й до історичного досвіду вітчизняної педагогічної теорії і практики. Ґрунтовне вивчення, об'єктивна оцінка й творче осмислення накопиченого освітянського досвіду організації підготовки вчителів у різних типах навчальних закладів України у XIX – до 1917 р. у регіональному вимірі Полтавщини, яка стала колицкою для виплекання плеяди видатних українських педагогів (Я.П. Козельський, М.В. Остроградський, В.А. Євтушевський, К.М. Щербина, М.М. Боголюбов, М.В. Гоголь, Г.Г. Ващенко, В.Г. Короленко, А.С. Макаренко, М.В. Остроградський, Ф.І. Симашко, В.О. Сухомлинський), поперше, зреалізує важливий і затребуваний нині напрям у вивченні історії України – дослідження регіоналістики, яка відбиває масштаби своєї єдності нашої багатонаціональної держави; по-друге, дасть змогу реконструювати спектр тогочасних поглядів регіональних маловідомих педагогів, релігійних, громадських діячів краю, які, однак, істотно впливали на організацію і специфіку освітньої справи на Полтавщині, на методи і способи формування вчителів. Адже як зазначає професор-історик І. Іванченко, комплексне вивчення історії регіонів, глибокий аналіз специфіки й особливостей усіх територіальних та етнічних спільнот України, їхньої культури, традицій, духовних потреб набуває сьогодні виняткового значення. Додамо, що результати таких досліджень дають підстави і для окреслення регіональної своєрідності освітніх процесів, і для доказових узагальнень їх значущості у творенні розмаїття культурних виявів у загальнодержавному вимірі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ґрунтовний матеріал з проблеми діяльності навчальних закладів Полтавського краю, в тому числі й підготовки дівчат до учительської професії і роботи гувернанткою, містять праці О.Ю. Ільченко, Л.П. Клеваки (жіночі навчальні заклади у другу половину XIX – на початку XX ст.) [5], Г.Г. Яковенко (домашні учителі та їхня підготовка у Полтавській губернії (XIX – початок XX ст.)), Л.І. Білої, С.М. Кікто (організація земської освіти на Полтавщині (друга половина XIX ст. – початок XX ст.)) [4], В. Я. Ревеґук, О.В. Дяченко (проблема національної освіти на Полтавщині на початку XX століття) [1], Ю.С. Капшук (виховна діяльність середніх навчальних закладів Полтавської губернії у другій половині XIX – початку XX ст.), В.Ю. Філіппович, В.В. Пилипенко (недільні школи у просвітницькій діяльності громади Полтави) та інших науковців.

Окремим аспектам досліджуваної проблеми присвячено розвідки А.А. Чернова, П.А. Кравченка, Г.М. Білик, О.П. Єрмака, А.М. Москаленка, В.В. Швеця та інших. Фрагментарно здійснення

професійної підготовки жінок у Полтавській губернії аналізували в своїх статтях Т.О. Благова, В.М. Василенко, В.Н. Жук, Н.К. Кочерга, П.І. Мазанов, І.М. Петренко, Т.В. Тронько та інші дослідники.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Проведений аналіз історико-педагогічних джерел аргументовано свідчить про те, що поза увагою науковців залишилися актуальні питання системи освіти Полтавщини середини XIX – початку XX ст., серед яких і розкриття особливостей підготовки учителів в різних навчальних закладах регіону, підготовку гувернанток у Полтавському інституті шляхетних дівчат, вчителів у Полтавському кадетському корпусі, учительському інституті, учительських школах, ідеї професійної підготовки педагога в спадщині викладачів закладів Полтавщини.

Отже, об'єктивна потреба сучасної національної школи у вдосконаленні професійно-педагогічної підготовки вчителя, а також необхідність відродження і втілення в практику кращих педагогічних ідей та здобутків, з одного боку, і відсутність дослідження, де б цілісно розглядалась ця проблема, з другого, зумовили вибір теми «Педагогічні погляди на підготовку вчителів викладачів Полтавської духовної семінарії (І.І. Случевський, П.С. Попов)».

Формулювання цілей статті: визначення вимог до вчителя, сутності, виділення складників професійної підготовки вчителя у творчій спадщині викладачів Полтавської духовної семінарії І.І. Случевського, П.С. Попова.

Виклад основного матеріалу. Необхідність вдосконалення професійної підготовки вчителя доводили викладачі Полтавської духовної семінарії: І.І. Случевський, П.С. Попов. Викладачі закладу були одноставними в тому, що вчитель повинен бути не лише обізнаним у своїй галузі, а й мусить навчитися збагачувати духовне життя своїх вихованців, формувати потребу в самовдосконаленні.

Цінними вважаємо також погляди на підготовку вчителя викладача Полтавської духовної семінарії П.С. Попова.

Попов Петро Степанович (1858–1908) народився в сім'ї священика в Старовіровці Константиноградського повіту. Був одним з найкращих учнів Полтавської духовної семінарії, після закінчення якої продовжував навчання в Київській духовній академії. 22 роки працював викладачем історії у Полтавському жіночому єпархіяльному училищі, в Полтавській семінарії викладав «Огляд філософських учнів». Залишив рукопис «Курс історії російського народу».

Коло інтересів вченого стосувалось не лише питань вітчизняної історії, а й історії жіночої освіти. П.С. Попов обстоював концепцію підготовки жінки-вчителя, яка буде конкурувати з чоловіком, не поступатиметься йому в літературі, мистецьких уподобаннях. Ідеал його вчителя – жінка, яка має глибокі знання, творчі здібності, розвинене оригінальне мислення, сама уміє знаходити в собі опору та втіху, здатна керувати собою, своїм станом, має любов до науки, до праці, розвинений світогляд, гуманно ставиться до учнів, постійно турбується про них.

Цікавими є ідеї вченого щодо підготовки жінок в різних закладах, зокрема, в пансіонах

шляхетних дівчат, які даватимуть не лише академічну освіту, а й здійснюватимуть естетичне й етичне виховання. П.С. Попов підкреслював: «У підготовці вчителя важливим є запас цікавих ідей та формування переконань» [8, с. 833]. Як і К.Д. Ушинський, головною заслугою викладача він вважав уміння виховувати своїм предметом, здатність передавати любов до нього.

Викладач наголошував на важливості ораторського мистецтва у підготовці вчителя, яке формується не лише під час вивчення риторики, а здебільшого рідної мови, оскільки «...слово – могутнє знаряддя думки, але слово своє, рідне, близьке не лише розуму, а й серцю...» [там само, с. 833]. Квінтесенцією його концепції педагогічної діяльності була теза: «Найголовніше – не лише те, що викладається, а як це робиться» [там само, с. 833].

Отже, П.С. Попов найбільшою значущістю в професійній підготовці вчителя надавав професійній компетентності, здатності до творчості, культурі мовлення, любові до учнів та до своєї професії.

Цікавими та актуальним в контексті означеної проблеми є ідеї Івана Івановича Случевського (1859–1900), викладача Полтавської духовної семінарії, який також народився в сім'ї священика в с. Карачева Орловської губернії. Після закінчення Орловської семінарії, потім Київської духовної академії працював у семінарії 17 років (з 1883 року), викладав св. письмо та мову в Полтавській духовній семінарії, водночас (1895–1896) викладав географію у Полтавському духовному училищі.

У методичних труднощах вчителя І.І. Случевський бачив серйозну філософську й наукову проблему. Його педагогічні погляди багато в чому визначалися моральними й соціальними позиціями, викладач бачив в педагогічній справі своє покликання й обов'язок. Він був не тільки талановитим викладачем, а й наставником молоді, який виховував у юнацтва віру в процвітання народу, прищеплював любов до наукового пізнання, прагнення до духовної досконалості. Під час наукового пошуку нами встановлено, що вся суспільно-педагогічна діяльність І.І. Случевського була присвячена народній освіті, сприяла оптимізації навчально-виховного процесу закладу. На думку його колеги, викладача Д. Нарцисова, І. Случевський був «...невтомним трудівником, знавцем своїх предметів, справедливим учителем, уроки якого відрізнялися глибиною думки, переконливістю, точністю викладу. При цьому І. Случевський турбувався про рівень розвитку учнів. При оцінці відповідей дотримувався правила, щоб маловстигаючі учнів самі усвідомлювали свої недоліки, опитував їх довго, ніколи не відмовляв учню в проханні покращити свою успішність» [7, с. 792–793]. Вихованці семінарії згадували: «...був високого зросту, стрункий, красивий, з виразними очима, правильними рисами обличчя, приємним мовленням, одягнений завжди в охайний одяг, він справляв враження солідної та серйозної людини. Мав блискучі здібності до наук та гарне почуття гумору. Даровитий викладач з любов'ю ставився до вивчення свого складного предмета. Він не задовольнявся творами, які написані російською мовою, вивчав першоджерела мовою оригіналу. У ставленні до учнів тримався з гідністю, але не

гордо, відрізнявся терпінням та витримкою, його важко було роздратувати неправильною відповіддю» [там само, с. 779].

Велику увагу І.І. Случевський при формуванні майбутнього вчителя звертав на виховання гуманізму, глибокої поваги до людської особистості. Він вимагав майстерного педагога, який має низку обов'язкових якостей: правдивість, чуйність, сміливість, завзятість і наполегливість у досягненні поставленої мети. На думку І.І. Случевського, ідеал вчителя – працівник, який палко любить свою справу, дбайливо ставиться до вихованців, формує їх духовність, має загальнолюдські якості та розвиває їх в учнів. Викладач ратував за недільні педагогічні читання та ініціював них, вбачаючи в цьому не лише покликання вчителя, а й можливості для його подальшого розвитку та самовдосконалення.

І.І. Случевський був автором підручника «Руководство к изучению теории словесности по лучшим образцам», за яким навчались учні гімназій, духовних семінарій, єпархіальних училищ, які готувалися стати вчителями. Підручник був важливим методичним засобом у справі методичної підготовки вчителів. У передмові до підручника його автор вказував на те, що при його створенні використовувались кращі ідеї вітчизняних методистів В.І. Водовозова, В.Я. Стоюніна, проте ознайомлення з його змістом дало нам підстави стверджувати, що його автор оригінально підходив до вирішення питань методики аналізу художніх творів [9, с. 3].

Як і В.І. Водовозов, В.Я. Стоюнін, І.І. Случевський був прихильником нових методів навчання, і перш за все аналітико-синтетичного звукового методу навчання грамоті, пояснювального читання і наочного навчання. Він також звертав увагу вчителя на необхідність правильного використання методу бесіди, який повинен, на його думку, широко застосовуватися в школі. Виключно важливе місце викладач відводив вправам як найважливішому методу закріплення навчального матеріалу.

Зміст підручника «Руководство к изучению теории словесности по лучшим образцам» І.І. Случевського було спрямовано на ознайомлення вчителів з методикою проведення уроків літератури, в основу якого було покладено аналіз зразків літератури та тлумачення основних понять теорії літератури. Крім теорії поезії, у книзі великий розділ присвячено «теорії прози». У цьому розділі вміщено відомості про жанри прозових творів, подано їх характеристику, історичні твори й вимоги до написання творів та переказів учнями. Посібник мав чітку структуру, логіку викладу: після вступних розділів, присвячених розбору особливостей мови й будові літературних творів, детально з'ясувалися відмінності між прозою і поезією.

І.І. Случевський запропонував оригінальну програму викладання російської словесності, намагався внести в підручник найбільш цікаві та значущі твори. Ідейний аналіз творів підпорядкований у нього найчастіше вивченню теорії та історії літератури. Спрощений ідейно-тематичний підхід до аналізу окремих творів у підручнику поєднувався з вдалими зразками розбору, цікавими порівняннями.

Зміст підручника І.І. Случевського було спрямовано на те, щоб майбутній учитель міг розвинути самостійну роботу думки учнів, на ознайомлення на матеріалі обраних літературних текстів з поняттями теорії літератури, формування вміння критично аналізувати ці тексти в ідейно-мистецькому й художньому плані.

І.І. Случевський у своєму підручнику запропонував новий метод у викладанні теорії літератури в школі: спостереження над текстом, які проводилися за допомогою запитань вчителя. За допомогою цього методу учні вчилися самостійно робити висновки про літературний твір [9].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, як бачимо, викладачі Полтавської духовної семінарії І.І. Случевський, П.С. Попов у своїх поглядах на підготовку вчителя, методичних пошуках були послідовниками ідей кращих вітчизняних науковців: К.Д. Ушинського, В.Я. Стоюніна, В.І. Водозова. Всі педагогіки вимагали від учителя любові до своєї справи й дітей, творчих пошуків нових методів і прийомів у навчанні та вихованні. Викладачі вважали, що без педагогічного такту вчитель ніколи не буде добрим вихователем-практиком. Проте кожен з представників педагогічної думки регіону досліджуваного періоду намагався внести щось своє у розуміння феномена професійної підготовки вчителя. Як і К.Д. Ушинський, П.С. Попов дав глибоку й об'єктивну оцінку жіночій праці на освітянській ниві, вважаючи, що жінки здатні до цієї справи так само, як і чоловіки. Обстоюючи

ідеї В.І. Водозова, І.І. Случевський ратував за поглиблення методичної підготовки вчителя, подав новий шлях викладання теорії словесності, який ґрунтувався на аналізі зразкових творів. Теорія словесності для майбутніх вчителів стала предметом, який сприяв кращому читанню літературних текстів. Ці ідеї викладачів Полтавської духовної семінарії є актуальними й сьогодні.

Ґрунтовне вивчення спадщини викладачів Полтавської духовної семінарії дало змогу нам визначити умови, за яких повинна відбуватися професійна підготовка педагога: наявність свободи у здійсненні педагогічної діяльності; озброєння психолого-педагогічними, методичними та фаховими знаннями, вміннями та навичками майбутнього педагога; оволодіння кращими ідеями вітчизняних і зарубіжних психологів, педагогів, філософів щодо підготовки вчителя; існування вчительських бібліотек та педагогічних музеїв як засобу самоосвіти; інтегративний підхід до розробки навчальних програм, що формувало в майбутніх вчителів якісно нові знання, які характеризувалися вищим рівнем осмислення, динамічністю застосування в нових ситуаціях, підвищенням їх дієвості й системності.

Стаття не вичерпує всіх аспектів зазначеної проблеми, розкриваючи простір для подальших наукових пошуків, зокрема аналізу спадщини інших випускників тимчасових курсів Полтавщини початку ХХ ст. – Ф. Зубковського, М. Степанова, П. Степнова, В. Валдайського, І. Коломийцева, О. Бистрової та ін.

Список літератури:

1. Дяченко О.В. Розвиток освіти на Полтавщині на початку 60-х рр. ХІХ ст. / О.В. Дяченко // Наддніпрянська Україна: історичні процеси, події, постаті. – 2012. – Вип. 10. – С. 65-77.
2. Из воспоминаний о Петре Степановиче Попове // Полтавские епархиальные ведомости. – 1908. – № 34. – С. 1292-1296.
3. Известия о состоянии семинарии и духовных училищ Полтавской епархии по извлечению из отчета графа Д.А. Толстого // Полтавские епархиальные ведомости. – 1878. – № 7. – С. 353-358.
4. Кікто С.М. Просвітницько-виховна діяльність земств Полтавської губернії (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.): дис... кандидата пед. наук: 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / С.М. Кікто. – Полтава, 2016. – 274 с.
5. Клевака Л.П. Навчально-виховна діяльність жіночих навчальних закладів Полтавської губернії (друга половина ХІХ – початок ХХ століття): автореф. дис. ... канд. пед. наук / Л.П. Клевака. – Харків, 2014. – 20 с.
6. Лисовский И. Петр Степанович Попов (некролог) Лисовский И. Петр Степанович Попов (некролог) / И. Лисовский // Полтавские епархиальные ведомости. – 1908. – № 28. – С. 1126-1130.
7. Нарциссов Д., Терлецкий В. Иван Иванович Случевский (некролог) / Д. Нарциссов, В. Терлецкий // Полтавские епархиальные ведомости. – 1900. – № 18. – С. 773-797.
8. Попов П.С. Женское образование в России / П.С. Попов // Полтавские епархиальные ведомости. – 1898. – № 22-23. – С. 785-796; № 24. – С. 823-837; № 25. – С. 870-887.
9. Случевский И.И. Руководство к изучению теории словесности по лучшим образцам / И.И. Случевский. – Ставрополь: Типография Т.М. Тимофеева, 1888. – 228 с.
10. Случевский И.И. Отрадный факт искреннего сочувствия месту русской славы и церковной школы на нем / И.И. Случевский // Полтавские епархиальные ведомости. – 1891. – № 1. – С. 18-24.
11. Ушинский К.Д. Родное слово / К.Д. Ушинский // Собр. соч.: в 11-ти т. – М., 1949. – Т. 6. – С. 189. – 302 с.

Тонконог И.В.

Киевский национальный торгово-экономический университет

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ВЗГЛЯДЫ НА ПОДГОТОВКУ УЧИТЕЛЕЙ ПРЕПОДАВАТЕЛЕЙ ПОЛТАВСКОЙ ДУХОВНОЙ СЕМИНАРИИ (И.И. СЛУЧЕВСКИЙ, П.С. ПОПОВ)

Аннотация

Предмет исследования автора – вопрос профессиональной подготовки учителя, требований к его личностным и профессиональным качествам, необходимости наличия у него общечеловеческих и профессиональных качеств, которые отстаивали преподаватели Полтавской духовной семинарии И.И. Случевский, П.С. Попов. Преподаватели семинарии определили условия, при которых должна происходить профессиональная подготовка педагога: наличие свободы в осуществлении педагогической деятельности; вооружение психолого-педагогическими, методическими и профессиональными знаниями, умениями и навыками будущего педагога; овладение лучшими идеями отечественных и зарубежных психологов, педагогов, философов по подготовке учителя; существование учительских библиотек и педагогических музеев как средства самообразования. Направления профессиональной подготовки, выдвинутые деятелями образования Полтавской области, которые не теряют актуальности на современном этапе: повышение квалификации педагогических кадров (изучение преподавателями педагогического опыта, ознакомление с новейшими достижениями науки и техники, технологии и перспективы их развития, разработка учебно-методических материалов, предназначенных для использования при подготовке учителей). Автор доказывает, что преподаватели семинарии в своих педагогических взглядах на профессиональную подготовку учителя опирались на идеи К.Д. Ушинского.

Ключевые слова: учитель, профессиональная подготовка, педагогическая деятельность, педагогическая практика.

Tonkonog I.V.

Kyiv National Trade and Economic University

PEDAGOGICAL VIEWS ON THE PREPARATION OF TEACHERS IN POLTAVA SEMINARY (I.I. SLUCHEVSKIY, P.S. POPOV)

Summary

The subject of the author's investigation – the question of professional preparation of a teacher, demands to his personal and professional qualities, the necessity of generally personal and professional qualities that defended the teachers of Polatava seminary I.I. Sluchevskiy, P.S. Popov. The teacchers of seminary denoted the conditions that sholud be provilded while professional preparation of a teacher: the presence of liberty in pedagogical activity; arming with psychological-pedagogical, methodical and specialized knowledge, abilities and skills of a future teacher; acquirement of best ideas of native and foreign psychologists, teachers, philosophers according to preparation of a teacher; presence of teachers' libraries and pedagogical museums as a method od self-education. Directions of professional preparation pulled out by figures of education of Poltava region that do not waste their actuality at the modern stage: arising of qualification of pedagogical staff (studying by the teachers of pedagogical experience, getting acquaintance with new achievements of science and technique, technology and perspectives of their development; the development of educational pedagogical materials dedicated to using in preparation of teachers). The author proves that the teachers of the seminary in their pedagogical views as for professional preparation of a teacher based themselves upon the ideas of K.D. Uschinskiy.

Keywords: a teacher, professional preparation, pedagogical activity, pedagogical ideas practice.